

DIETER PROKOP

BOJ O MÉDIA

DĚJINY NOVÉHO KRITICKÉHO MYŠLENÍ O MÉDIÍCH

mediální studia

Toto je dějepisná kniha o mediální inscenaci moci a o lidských zájmech, o strádání a smíchu, o senzaticích a legraci. Je to kniha o lidovém divadle, bojích gladiátorů, štvání zvěře, propagandě, obrazech svatých, *newe zeytungen*, letácích, lidových knížkách, cirkusu, penny press, music hallech, investigativním masovém tisku, filmu, rozhlasu, televizi, internetu. Je to prostě kniha sociologa, který překračuje hranice svého oboru.

K čemu nám jsou dějiny?

Copak nestačí vyhledávat fakta pomocí celosvětových sítí? Nejsou snad dějiny spíše něco, co patří do muzea, hodí se pro turisty a hollywoodské filmy? Cožpak nežijeme v době, kdy historický balast nepotřebujeme, v posthistorické době, v níž už neexistuje žádná historie, ale pouze standardní systémy a standardní systémová řešení?

Odpověď zní: Smyslem pohledu zpět do minulosti je úvaha o tom, co se mohlo odehrát jinak. Měla se důsledněji hledat pravda? Mělo být více realismu? Více demokracie? Měly být lepší informace? Větší různorodost? Více tvořivosti? Více kvality? Lepší zábava? Více legrace? Větší ztřeštěnost? Je hodně věcí, u nichž bychom si mohli přát, aby se staly „jinak“. Kdo si však přeje, aby něco bylo jinak, musí zkoumat historická uspořádání zájmů, která odpovídají za to, že onoho „jinak“ nebylo více, a také za to, že to či ono nejen není jinak, ale není vůbec.

Není však dost aktuálních sporů? Nestačí nám snad pochopit globální válku koncernů o nová média? Nenabízí internet nové podněty? Dívejme se přeci vpřed!

Odpověď: Není náhodou, že se moc dnešních nadnárodních koncernů, a tedy i mediálních koncernů, porovnává s mocí absolutistických knížat. Od 60. let 20. století se kritizuje „refeudalizace veřejnosti“ (Habermas 1962) a dnes se nabízí otázka, zda se svět nevydává směrem k „neofeudalismu“ (Zinn 2000b).

Je proto užitečné podívat se, co nadělal feudalismus – a absolutismus – s tehdejšími masami a masovými médii. Neměl k dispozici jen šibenici a hranici, byly tu i subtilní prostředky manipulace s city a rozumem, které je možné srovnávat s těmi dnešními. A odkud brát představy o tom, co by dnes mohlo být lepší, a jak to zdůvodnit, když ne analýzou historického vývoje identity, veřejnosti, diskurzu a zábavy?

Začínám výklad antikou, zhruba 500 let před naším letopočtem, a začleňuji do knihy také středověk. Je to nezvyklé. Spíše by se očekávalo, že dějiny masových médií začnou s vynálezem knihtisku v 15. století nebo s počátkem vydávání periodického tisku v raném 17. století. Zájem se většinou soustřeďuje na písmo a zapomíná se na veřejná představení a hry.

V antice, v Athénách, vzniklo v 5. století př. n. l. divadlo. Římané měli veřejná vystoupení, tedy státní reprezentační kulturu, kromě toho existovaly gladiátorské hry a závody vozů. U Platona, Židů a raných křesťanů můžeme spatřovat počátky nevra-

živosti vůči zobrazení, která doprovází vizuální média dodnes. Ve středověku představovaly procítěné obrazy svatých a obchod s odpustky první komercionalizaci kulturního průmyslu. A navíc tu byly populární balady a vyprávění. Proč tedy začínat až knihtiskem?

Nepřisluší však divadlo divadelní vědě, obrazy svatých dějinám umění a balady a vyprávění klasické filologii? Kde je tu místo pro sociologa?

Odpověď: Dělbá práce ve vědě je nezbytná, je však třeba hledět i za její hranice. Pro mediální studia a komunikační vědu rozhodně nemůže být na škodu, když se o světě dozví víc než to, co nabízejí mediální studia a systémově teoretické modely.

Proč „boj o média“?

Je skutečně nutné hovořit o „boji“? Nevede to k nepřiměřenému stranění? Nebyla by „evoluce“ vhodnějším, neutrálnějším pojmem?

Odpověď: Dnes, v době, kdy se racionalizace pracovních míst nazývá „uvolněním“ nebo „optimalizací“, si nemůžeme neutrálně vyznívající termíny příliš dovolit – nehledě na to, že pojem „evoluce“ je nesprávný, neboť by se z něj dalo usuzovat, že dějiny médií primárně pojednávají o vývoji komunikační techniky a přežití silnějšího. Hodí se to sice do dnešních neoliberálních představ o nových informačních a mediálních technologiích a o globalizaci – avšak ztrácejí se nám tak z dohledu rozhodující obsahy: Svět nedrží pohromadě jen mocí a penězi, ale také dobrovolnou morálkou a solidaritou. *Dějiny masových médií představují – v informaci a zábavě – také dějiny boje o svobodu projevu, racionalitu, individualitu, kreativitu, solidaritu, demokracii, emancipaci.* Představitel kritické teorie Jürgen Habermas se vyhýbá patetickým slovům, hovoří o „deliberalizaci“, tedy uvědoměném rozhodování, a míní tím emancipaci ve smyslu demokratické, diskutované, osvícené, kooperující politiky (1999, s. 277nn.). Ale i deliberalizace je boj.

Proč „nové kritické“ zkoumání médií?

Pokud se jedná o média, zpravidla od kritiky neočekáváme nic víc než staré známé stesky na standardizaci, zploštění, na pokleslou zábavu produkovanou kulturním průmyslem a postrádající jakoukoliv úroveň, na apolitické, osobnostně ochablé, rozbředlé, hloupé publikum. Přístup k novému kritickému zkoumání médií, ze kterého vycházím (Prokop 2000), sleduje něco jiného. Jürgen Habermas píše: „Orientace komunikativního jednání na mediálně řízenou interakci a přeměna struktur ve zcela zřetelnou intersubjektivitu rozhodně nejsou předem rozhodnuté procesy, které je možné shrnout do několika málo pojmů. Analýza patologií světa, v němž žijeme, vyžaduje nepodjaté zkoumání tendencí a protitendencí“ (1981, sv. 2, s. 575). *Toto je „nový kritický“ program: nejen analýza deformací, ale i všeho, co se proti ní vzpouzí.*

Nové kritické zkoumání médií – jež zahrnuje rovněž oblast zábavy a obrazy – sleduje, kde a jak se vyvíjejí v historii médií události, které posilují identitu, solidaritnost, racionálně diskurzivní komunikační a rozhodovací formy. Dále se snaží přijít na to, jaká moc, jaké ekonomické struktury a jaké teorie jim bránily prosadit se a v jakých strukturálních konstelacích se navzdory veškerým mocenským a ekonomickým zájmům – a často i jejich prostřednictvím – prosazovaly.

V čem spočívá kritický přístup?

Nové kritické zkoumání médií představuje strukturně analytický přístup, jenž chce vykládat historické mediální struktury, jejich existenci a trvání z perspektivy ekono-

odnes. Ve středověku před-
první komercionalizaci kul-
právění. Proč tedy začínat

1 dějinám umění a balady
a?
hledět i za její hranice. Pro
na škodu, když se o světě
oretické modely.

nému stranění? Nebyla by

1 míst nazývá „uvolněním“
níny příliš dovolit - nehle-
j dalo usuzovat, že dějiny
přežití silnějšího. Hodí se
iačních a mediálních tech-
1 rozhodující obsahy: Svět
u morálkou a solidaritou.
je o svobodu projevu, racional-
vítel kritické teorie Jürgen
lizaci“, tedy uvědomělem
é, diskutované, osvícené,
oj.

nic víc než staré známé
ukovanou kulturním prů-
ostně ochablé, rozbředlé,
édií, ze kterého vycházím
„Orientace komunikativ-
r ve zcela zřetelnou inter-
možné shrnout do něko-
ne, vyžaduje nepodjaté
í kritický“ program: nejen ana-

zy - sleduje, kde a jak se vyví-
iskurzivní komunikační a roz-
y a jaké teorie jim bránily pro-
ým a ekonomickým zájmům -

ický přístup, jenž chce
ní z perspektivy ekono-

mických, politických, společenských zájmů, tedy z hlediska výhod, které společnosti
nebo jejím určitým částem vyplývají z příslušných mediálních struktur. Jedná se při tom
také o výsledky jejich existence, tedy o skladbu mediální nabídky, stejně jako o obsahy
a způsoby jejich prezentace.

Mnozí hovoří o tom, co já nazývám zájmy neboli výhodami, jako o „funkcích“.
Pokud zjistí, že média ovlivnila city lidí, nazývají to „emocionální funkcí“. Když se
média podílela na šíření propagandy, hovoří o jejich „propagandistické funkci“. Pokud
se prostřednictvím médií vedly veřejné debaty, hovoří se o diskurzivní funkci médií.
Často se hovoří o „společensky usměrňující a o orientující funkci“ médií.

*Když však vše označíme jako „funkce“, pak kromě potěšení z toho, že jsme vše pojmenovali, nezískáme
žádné další poznání. K čemu nám je, když nám mediální badatel na příkladu písně z doby
reformace „Teď vyženeme papeže“ vysvětluje, že píseň plní „bojovou funkci“? (Faul-
stich 1998, s. 171). Většinou se ještě dodává, že analyzovaný objekt plní „normotvornou,
a tím rovněž stabilizující společenskou funkci“. Dotyčný vědec má radost z toho, že se
lidé zase jednou rozplynuli v kolektivitu. A teze systémového teoretika Niklase Luh-
manna o tom, že funkcí médií je ničit přebytečný čas (Luhmann 1996, s. 96), je svou
prostotou nepřekonatelná.*

*Ke kritickým dějinám masových médií lze přistoupit teprve na základě analýzy historických konstelací
zájmů. Vezměme si jako příklad idealizované obrazy, reliéfy a plastiky vládců říše římské
v době císařství: Pokud sledujeme historické zájmy, můžeme konstatovat: „Média slou-
žila v říši římské za doby císařství císařským zájmům tím, že prostřednictvím apollon-
ské propagandistické kultury hanobila dionýsovský kult, a tak bojovala proti nepřáte-
lům vládce, proti konkurujícím despotům stejně jako proti demokratům.“ Je to
charakteristické pro přednosti tehdejších médií stejně jako způsob, jakým tyto před-
nosti média uplatňovala. Teprve přesnější analýza zájmů nám bystří pohled.*

Dějiny médií byly vždy bojem, který proti sobě a mezi sebou sváděli vládcí, ti, kteří
média nabízejí, umělci, novináři a publikum - a v neposlední řadě také vědci. Každý
z nich sleduje jiné zájmy. Mediální struktury se stabilizovaly po určitou dobu jako výsledek ukonče-
ných zájmových střetů - které byly vybojovány násilím, mocí na trhu nebo pomocí politických kompromisů.
Stabilizovaný stav nás zajímá stejnou měrou, jakou nás zajímají střety.

Chci se věnovat zájmovým střetům, na nichž se média podílela a podílejí. Ke střetu
zájmů dochází například mezi občany, kteří požadují svobodnou veřejnou diskuzi,
tedy svobodu tisku, a mezi absolutistickými vládci, kteří jí chtějí zabránit. V raném
novověku se jednalo o zájmový střet mezi ordinární, přihroublou, antiautoritativní kul-
turou selských a řemeslnických svátků a mezi prostou a zbožnou „lidovou kulturou“,
kterou v té době násilně prosazoval stát a církve. Zájmové střety se odehrávají v ekono-
mické, politické, společenské praxi.

Je rozumné odlišovat od sebe *problémové konflikty* a střety zájmů. K problémovým kon-
fliktům dochází ve vědě, v teorii stejně jako v empirickém výzkumu. Problémovým kon-
fliktem je například debata, která se vede již od Platona a Aristotela o tom, zda je zába-
va pro publikum škodlivá, a měla by se proto cenzurovat, anebo zda má osvobozující
účinek, a musí být proto svobodná. Zjistíme, že problémy, s nimiž přicházejí filozof-
ové a mediální odborníci, byly určovány politickými a hospodářskými zájmy - a jsou
jimi určovány až do dneška.

Věnovat pozornost zájmovým střetům a mediálním problémovým konfliktům je
záměrem této knihy.

Co jsou média?

Médii míním masová média a „masy“ pak definuji neutrálně, jako většinu určité společnosti nebo jako velké publikum. Je to formální definice, ale stačí. Vzdávám se nároků na obsahovou definici, neboť se chci při pohledu na „masy“ oprostít od všech předsudků.

Je však dnes ještě možné hovořit o masách jako o majoritách obyvatelstva? Existují ještě majority? Nejsou dnes lidé individualizovaní? Nezaměřují se snad média, která se orientují na cílové skupiny, individuálně na každého jednotlivce? Nepřipravuje internet konec masovým médiím vysílajícím svá sdělení jednosměrně? Proč se ještě máme zabývat těmito starými „masovými médii“?

Odpověď: Musíme, protože také média orientovaná na cílové skupiny – konvenční nebo internetová – jsou „masovými médii“. Reklama, marketing, ilustrované časopisy, tematicky zaměřená rádia, televizní kanály se snaží oslovovat cílové skupiny a neměli bychom si představovat, že jsou dnes všechna média a všichni lidé „individualizovaní“. To je marketingová ideologie. Také nabídka, která se orientuje na cílové skupiny, dnes vyhledává pokud možno celosvětově rozšířené, existující cílové skupiny, tedy podle naší definice – masy. Také na internetu jsou portály a domovské stránky, které vyhledává široké publikum, tedy masy. I dnes tedy existují masová média. O tom, jak je možné fascinovat velká publika – nebo je také zastrášovat a ukázněvat –, o tom se mnoho dozvídáme z dějin médií.

Co tedy jsou masová média?

1. Média ve smyslu masových médií existují pouze tam, kde existují velká publika, která reálně nebo potenciálně vystupují jako publika. Velká publika nejsou médii, ale jsou jejich předpokladem.

Kulty rané doby lidstva – obětní rituály, tance vzývající deště, zaklínací zpěvy nebo jejich materiální výsledky, např. prehistorické jeskynní malby, egyptské náhrobní obrazy – rozhodně nemůžeme považovat za masová média. Rituály praktikovalo jen málo zúčastněných, neexistovala veřejnost.

„Veřejnost“ je pojem, který se rozšířil v 18. století. Označoval publikum, které mohlo kritizovat v parlamentech, kavárnách a novinách. Byly k tomu zapotřebí svoboda vyjadřování a svoboda tisku. Ale také v antice a ve středověku existovala „veřejnost“. V Athénách v 5. století př. n. l. mělo již divadlo kritické publikum. Publikum hodnotilo kvalitu nabídky. Divadlo bylo veřejným masovým médiem. Ve středověku se odehrávala reprezentace moci ve veřejném prostoru. Publikum bylo přítomné v kostelech, na náměstích, později na tržištích. I když bylo publikum utlačované a veřejná sdělení podléhala cenzuře, museli veřejní představitelé vždy počítat s kacíři, kritiky a povstalci.

Historik médií Werner Faulstich pokládá rovněž rodinu za veřejnost a nazývá ji „vnitřní veřejností malého prostoru“ (1998, s. 116). Znamená to snad, že i diapozitivy z dovolené, s nimiž rodiny obtěžují své návštěvy, jsou masovým médiem? Není tomu tak, neboť ve veřejnosti se vždy jedná o zásadní zapojení všech; ve veřejnostech se diskuze vždy zaměřují na usměrňování zájmů všech příslušníků celé společnosti.

2. Masová média existují pouze tehdy, pokud existují zvláštní veřejní zprostředkovatelé, kteří svou nabídkou sledují speciální zájmy: reprezentaci moci, propagandu, zisk, osvětu. Zprostředkovatelé sami nejsou masovými médii, nýbrž jejich infrastrukturním předpokladem.

Divadlo v Athénách bylo veřejnou nabídkou slavnosti realizované státem. Když církve ve středověku vystavovaly obrazy, aby vybírala peníze za odpustky, když

určité společnosti nebo jako velkých na obsahovou definici, lidí.

ách obyvatelstva? Existují nějaké média, která se nevyvíjejí? Nepřipravuje internet něco? Proč se ještě máme zabývat

cílové skupiny - konvenční časopisy, ilustrované časopisy, cílové skupiny a neměli lidé „individualizovaní“. Je na cílové skupiny, dnes skupiny, tedy podle naší definice, které vyhledává široké publikum, jak je možné fascinovat se mnoho dozvídáme

publika, která reálně nebo potenciálně předpokládá.

ěště, zaklínací zpěvy nebo egyptské náhrobní obrazy, které praktikovalo jen málo

kteří mohli kritizovat v parlamentu a svoboda tisku. Ale také 5. století př. n. l. mělo již divadla. Divadlo bylo veřejné, entace moci ve veřejném životě, později na tržištích. a cenzuře, museli veřejně

za veřejnost a nazývá ji to snad, že i diapozitivový médium? Není tomu v diskuzi vždy zaměřují

středkovatelé, kteří svou nabídku zprostředkovatelé sami nejsou

realizované státem. Když peníze za odpustky, když

svaté obrázky masově vyráběla a prodávala je jako amulety a památky, byla veřejným zprostředkovatelem, jehož zájmem bylo demonstrovat moc a mít z této činnosti zisk.

Na zprostředkovatelích posuzujeme formy trhu, způsoby výroby, formy zadávání nabídky, infrastrukturu pro tvorbu a způsoby dělby práce. Bylo hodně drobných zprostředkovatelů, bylo jen několik málo velkých zprostředkovatelů či byl jen jeden monopolní zprostředkovatel? Byly způsoby výroby řemeslné, manufakturní, nebo průmyslové?

Jazyk a písmo nejsou masovým médiem. Jsou součástí kultury nebo „kulturní instituce“. Je možné nazývat je „médiem“, ale pak je médiem také vzduch, který dýcháme. Někteří vědci v oblasti komunikace o tom takto skutečně hovoří a myslí to naprosto vážně. Informatik Michael Giesecke v úvodu své knihy o historii médií, věnované vynálezu knihtisku, zahrnuje do pojmu „médiem“ také vzduch, neboť každá řeč dostává do pohybu plynné molekuly vzduchu a ty transportují „informativní stopu“ (1998, s. 73). Giesecke pokládá i klobouk, který se koulí v písku, za médium: „Klobouk se jeví jako /.../ médium, které je prostředníkem mezi větrem a dunami. Zpomalen hmotnými vlastnostmi klobouku, respektive jeho informacemi, zanechává v písku své stopy. Klobouk se deformuje, protože jako médium je zprostředkovatelem mezi pískem a větrnou energií. Současně ale působí také na molekuly vzduchu“ (Giesecke 1998, s. 39). To k ničemu nevede. Přenechme informatikům, ať staré klobouky odhazují do písku.

3. Masová média existují pouze tehdy, pokud veřejně prezentované výrobky nabízejí zvláštní inscenace. Tyto inscenace, pokud jsou populární - to znamená, jsou oblíbené u majoritních skupin obyvatelstva, které je akceptují, kupují je, diskutují o nich -, jsou skutečná masová média. Místo označení „inscenace“ bychom mohli rovněž použít „vyprávění“ nebo „příběhy“, ignorovali bychom tak ale aspekt uspořádání (utváření - Gestaltung). „Inscenace“ zahrnuje obojí.

V mediálních inscenacích je ve speciálních scénách daleko zřetelnější, co je cílem nabízejících zprostředkovatelů nebo co v nich hledá velké publikum. Znázornění nádhery absolutistické moci při veřejných císařských slavnostech nebo dojemné zobrazení Panny Marie a Ježíška na pozdně středověkých ikonách či senzacechtivě nafouknuté tiskové zprávy jsou, počínaje raným novověkem, právě takovými „inscenacemi“.

Známý je skleněný diapozitiv z Robertsonova fantascopu. Robertson otevřel v Paříži roku 1797, v době francouzské kontrarevoluce, kabinet hrůzy, kde pomocí čehosi, co bychom mohli označit za laternu magiku, předváděl strašidelné obrázky. Na sklonku reakčního direktoria bylo záměrem děsit publikum možností návratu starých strašidel. Jeden z démonů čte knihu: nebezpečné médium osvícenské doby je tedy v rukou ďábla. Osvícenství se tak přetavilo do strašidelného výjevu. Obraz je však současně ambivalentní - ukazuje démona s křídly a v rudém hávu, který nosí andělé pomsty: ďábelský anděl by však také mohl v rukou držet bibli. Ve druhé ruce bojovně drží kopí. Vyjadřuje tedy dvojité děs: obraz jednak hanobí a zatracuje osvícenství, a současně vizualizuje děs kontrarevoluce, návrat těch, o nichž se již předpokládalo, že se nevrátí, potlačených. Jde o jeden z předchůdců filmových hororů.

Protože mediální inscenace – jak je zřejmé i z tohoto příkladu – stále zpracovávají realitu, nepoužívám pojmy jako „konstrukce“ nebo „dekonstrukce“.

Nelze pochopitelně brát ohled na všechna masová média. Divadla se dotkneme jen okrajově. O církevní obrazy se po 17. století již zajímat nebudeme. O některých médiích, jako jsou cirkus, music hally, komiksy, se zmíníme jen letmo, ilustrované časopisy a populární hudba se téměř neobjeví. Je třeba věnovat se zásadním problémům. Pokusíme se zaměřit na důležité změny, které se odehrávaly v médiích, představujících v dané době nejvýznamnější, hlavní proud.

☛ Lidé nejsou masovými médii, neboť lidé inscenují, nejsou inscenováni. Při populárních divadelních inscenacích nejsou masovým médiem herci, nýbrž inscenace. ☛ Faulstich nazývá potulné pěvce, kteří vystupovali na středověkých slavnostech, „lidskými médii“ (1996). Pak by však byl lidským médiem také kněz, a pokud by sáhl po knize, šlo by o mediální svazek? Právě tak to tvrdí Faulstich (1998, s. 147). Zdá se mi to však chybné. Rovněž nepokládám za smysluplné, aby se o archaickém uctívání bohů hovořilo jako o „lidském médiu žena“ (Faulstich 1997). Teprve když se jedná o vědomě inscenované obrazy, navržené v zájmu reprezentace nebo se záměrem vydělat, je možné nazývat je masovými médii. Vše ostatní by byla mystifikace. Dnes se opět hovoří o kultu, kultovních postavách, kultovních knihách, koketuje se s šamany a kouzelníky. A to jsou inscenace, které vyrábějí veřejní producenti pro velkou veřejnou publiku. Dnes jsou „kultovní knihy“ nebo „kultovní osoby“ součástí masových médií.

A co je s kolektivním vědomím mas?

Někdo se však může konec konců zeptat: Nemíjíme podstatu masy, když ji definujeme jen jako pouhou většinu obyvatelstva a věříme, že by mohla uskutečňovat nějaké „zájmy“? Nenásleduje masa zčeřeně vlny kolektivního vědomí? Nepodléhají masy na olympijských stadionech, které jásají nad úspěchy sportovců a zavrhuji poražené, věčným mýtům o vítězích? Nejsou bohatí a krásní v masově oblíbených televizních seriálech, kteří intrikují a trpí, pouze novým vydáním intrikujících a trpících antických bohů? A není obraz Marie s Ježíškem, přetrvávající věky, jen pouhým projevem hluboce zakořeněné prastaré vidiny harmonického vztahu mezi matkou a dítětem? A nejsou mimozemšťané, přicházející ve vědeckofantastických filmech z vesmíru, aby zničili lidstvo zmítající se v chaosu, prastarými mýty o apokalypse? „Neboť rozhořčení jednotlivci se neshlukují do masy, aby vytvořili to, co se v mytologii naší diskuze nazývá publikem – spíše se shlukují do skvrn, vytvářejí lidské flekance, proudí k místu, kde je skvrna, tvořená ostatními, nejtmaší. Počátek lidského srocování ukazuje, že již v prascéně při kolektivním *sebeuvědomování* je příliš mnoho lidského potencialu a že vznešená myšlenka učinit z masy subjekt je tímto přebytkem a priori sabotována.“ Pokud filozof Peter Sloterdijk tuto tezi zastává v roce 2000 (s. 13), je pak ještě možné masy, tak jak my je chápeme, považovat za veřejnost, v níž majority obyvatelstva sledují zájmy a hodnotí inscenace?

Odpověď: Je to možné. Musíme to tak dělat. Publikum řeckého divadla a církevních obrazů ve středověku netvořili jen nekritičtí věřící. Obraz Panny Marie s Ježíškem není důkazem existence průběžně tradovaných pravidin, a není tedy ani důkazem existence mas bez zájmů, nýbrž obrazem moci církve včetně upalování na hranicích. Středověké obrazy měly za úkol zastrašovat a přemlouvat myslící, „nevěřící“ jedince. Moc má poli-

příkladu - stále zpracovávají instrukce“.

Divadla se dotkneme jen budeme. O některých médiích letmo, ilustrované časopisy zásadním problémům. Pokus v médiích, představujících

jsou inscenováni. Při populaci herci, nýbrž inscenace. středověkých slavnostech, „lidé kněz, a pokud by sáhl po nich (1998, s. 147). Zdá se mi y se o archaickém uctívání (1997). Teprve když se jedná zentace nebo se záměrem í by byla mystifikace. Dnes ích knihách, koketuje se veřejní producenti pro vel- „kultovní osoby“ součástí

tu masy, když ji definujeme mohla uskutečňovat nějaké omí? Nepodléhají masy na ů a zavrhují poražené, věč- olíbených televizních seriá- jících a trpících antických i pouhým projevem hlubok- atkou a dítětem? A nejsou i z vesmíru, aby zničili lid- „Neboť rozhořčení jednot- i naší diskuze nazývá pub- ce, proudí k místu, kde je ování ukazuje, že již v pra- o potencionálu a že vzne- oriori sabotována.“ Pokud pak ještě možné masy, tak obyvatelstva sledují zájmy

ckého divadla a církevních my Marie s Ježíškem není dy ani důkazem existence na hranicích. Středověké ící“ jedince. Moc má poli-

tické a ekonomické příčiny. Neměli bychom brát tvrzení o „kolektivním podvědomí“, „masové duši“, nebo hluboce zakořeněných prvotních potřebách příliš vážně. A to ani když ještě v roce 2000 vyšla kniha s názvem *Kolektivní podvědomí v postmoderní společnosti* a na záložce se tvrdí, že kolektivní podvědomí nás drží „pevně v začarovaném kruhu“. Walter L. Bühl, autor knihy, však v textu píše jen o tom, že většina obyvatelstva se i dnes v představách zaobírá pohádkovými bytostmi, draky, hrdiny, postavami vůdců a hvězd. To nikdo nepopírá. Mělo by se hovořit o „fantazijní činnosti“ nebo o „fantazijní činnosti velkých skupin obyvatelstva“. Bühl místo toho představuje staré mystifikující pojmy: „kolektivní nevědomí“, „kolektivní paměť“, „kolektivní fantazie“, „archetypy“ apod. To je nesmysl. Fantazijní představy nejsou zakořeněné „hluboko v nevědomí“, v morku kosti nebo v nějakých mozkových závitech. Vyplynávají z historických situací, vzniklých na základě konstelací existujících zájmů. A mnohé z nich se předávají z generace na generaci. To je vše. „Iracionální masy“ s „kolektivním nevědomím“ jsou mýtem, kterému věří především příslušníci elit, kteří by se chtěli vymezit proti „mase“; protiústavní právníci; rádobý-manipulátoři v reklamě; přívrženci astrologie. Nemusíme s tím souhlasit. Majority nejsou žádné „černé flekance“, nejsou iracionální. Masy jsou tvořeny myslícími lidmi. Podobné zjištění není „lichotivá sociologie“, jak tvrdí Sloterdijk (2000, s. 15). Nikomu nelichotíme.

Frankfurt, leden 2001
D. P.

ovat tak svobodu těch listů, jež napadali francouzským přistěhovalcům. Ohlasy se jejich vláda mohla stát obětí kritiky se prezidentem stal antifederalista, který jil kroky proti federalistickému tisku.

na, že je ateista a antifederalista označil. V roce 1801 si federalisté založili dal-
hodníci vydatně podporovali inzerci, o něm tvrdil, že podplatil jednoho
lci, loupežníky a krivopřísežníky, aře, který o něm tato lživá tvrzení roz-

me noviny a tak se také nazývaly: „parti-

Štvanice a divadelní štvanice

se staly výnosným obchodem. Obratem také
v roce 1720 se staly koňské dostihy předmětem
1770 se začal stávat komerčním podnikem. Cír-
tejklíře a ti, kteří si to mohli dovolit,
stoupení. „Koňskými umělci“ se stá-
Předváděli stoj na hlavě v sedle svá-
e stoje na jedné noze, skoky přes pře-
: nich předváděli celé výjevy: střelbu z pistole,
při tom všem stáli na dvou klusajících koních,
velkoměstech. Artistické umění se už
ž ve stanech na oploceném pozemku

ezdecká škola, kterou v roce 1772 zalo-
ovala v budově, kde Astley už dokonce
na celá manéž a podnik byl nazván
irkusová budova. Astley založil 1782
byla také divadelní scéna. Po požáru
rně přestavěn, včetně divadelní scény,
radle“.

3 Antoine Franconi a přejmenoval ho
1840 nejznámější evropský cirkus.

livadlo“ roku 1808, v Petrohradě 1827-
putovní cirkusy, které své stany stavě-
a mnichovské říjnové slavnosti (Okto-

val mezi lety 1755 a 1796 ve Vídni. Byla
: vzájemně napadala zvířata: medvědi,
da dechová hudba (Bose a Brinkmanni;

s. 37n.). Jedno takové „štvanicové divadlo“ si v Řezně udržoval také kníže Thurn-
Taxis.

O „cirkusu“ se hovořilo od roku 1810, kdy si synové Antoina Franconise v roce 1807
v Paříži otevřeli nový dům, který nazvali „Cirque Olympique“. I zde byla na programu
akrobatika a koňské divadlo. *Divadelní prvky se dále vylepšovaly, na hřibech koní nebo na postran-
ním jevišti se předváděla celá divadelní melodramata: Námořník ve větru; Bitva u Waterloo;
Marlboroughova smrt; Don Quichote a další. Krasojedkyně nebo krasojedci měli na
sobě několik kostýmů najednou, převlékali se na koních z popelky v princeznu, ze sed-
láka v granátníka. Vždy znovu se uvádělo melodrama *Monsieur Rognolet ou le Tailleur Gas-
con*: Krejčí se vrací z cest domů a nic není, jak by mělo být. Sluha je nešikovný, kuň se
tváří jako mrtvý, osel je svěhlavý, a když krejčí prohlásí, že s takovou domácností
nechce mít nic společného, má mu to druhý kuň za zlé, vrhne se na něho, kousne ho do
šosu kabátu a pronásleduje ho až do domu (Bose a Brinkmann, s. 52).*

Také akrobati nyní měli svá divadla. Z nejznámějších bylo v letech 1816–1832 paříž-
ské divadlo madame Saqui, slavné tanečnice na provaze, která při představení na laně
dokonce předváděla vraždu.

Poprvé veřejnost mas: Francouzská revoluce

Třetí stav

V průběhu Francouzské revoluce se vytvářely veřejnosti občanů a městských mas. Podíváme se nyní na boje
za jednotlivé zájmy a na problémy a konflikty těchto veřejností.

Vzhledem k hospodářským potížím svolal roku 1788 král Ludvík XIV., poprvé od
roku 1614, na 1. května 1789 generální stav, („états généraux“). Bylo to poradní neprá-
videlné shromáždění na podporu královských usnesení. Šlechta, církve a třetí stav byly
ve shromáždění zastoupeny stejně, po jedné třetině. Svě zástupce si volil každý stav
samostatně.

Ke třetímu stavu patřili bohatí občané. Francie byla v 18. století převážně zemědělskou
a řemeslnickou zemí. Kolem roku 1700 se současně v nových průmyslových odvětvích,
kde nepůsobily cechy (tapety, tabák, textil, drožky), prosazovaly manufaktury, v nichž
byla v rozšířené míře využívána práce žen a dětí. V průmyslu převládalo zpracování
bavlny a práce v dolech. Hospodářství se rozvíjelo, nejprve do roku 1758 pomalu, rych-
leji do roku 1771, pak s určitým přerušením zhruba do roku 1785 a poté následoval bouř-
livý rozmach. Kolem roku 1787 vznikl v Lotrinsku kovoprůmysl, který již využíval par-
ních strojů. Výroba surového železa se zdvojnásobila (ve Velké Británii se ale ve stejné
době zpět násobila). Zahraniční obchod vzrostl mezi lety 1720 a 1788 pětkrát, obchod
s koloniálními zeměmi dosáhl po roce 1735 desetinásobku. Zemědělská výroba se
v letech 1710–1780 zvýšila o 60 %.

Oživení řemesla a obchodu znamenalo pro bohaté občany vzestup a vliv. Největších
zisků dosahovali majitelé rozsáhlých pozemků a obchodníci. Dovozy vydělávali na
dálkovém obchodu s cukrem, kávou, indigem, bavlnou i na obchodu s otroky. Finanč-
níci získávali značné sumy na lichvářském pronajímání pozemků, státních půjčkách
a na vlastnictví akcií. Protože mimo jiné podporovali také umělce a filozofy, přispívali
k rozvoji osvícenství. V bohatých rovinných obilnářských oblastech v okolí Paříže naku-
povali velcí podnikatelé pozemky a vytvářeli společně s bohatými sedláky venkovskou
buržoazii.

Obchodníci a kupci potřebovali ekonomické svobody. Albert Soboul o jejich zájmech napsal: „Různé právní obyčeje, vnitřní cla a odchylné váhy a míry brzdily obchod a bránily vytvoření národního trhu. Stát měl být organizován podle stejných zásad pořádku, přehlednosti a jednoty, kterých buržoazie používala při řízení vlastních záležitostí. Konečně podnikatelský duch kapitalismu vyžadoval ještě svobodu bádání ve vědecké oblasti: buržoazie žádala, aby vědecká činnost, stejně jako filozofické spekulace, nepodléhaly cenzuře církve a státu“ (Soboul, s. 47).

Součástí třetího stavu byla také střední vrstva: správní úředníci, návladní, notáři, soukromí učitelé - monopol vzdělávání vlastnila církev - lékaři, chirurgové, literáti, novináři, kteří měli dobré školní vzdělání. Ke střední vrstvě příslušeli rovněž samostatní řemeslníci a drobní obchodníci, kteří žili z vlastního kapitálu.

Třetí stav tvořily konečně i masy.

Nížší vrstvy obyvatelstva: drobní vlastníci půdy a řemeslníci, kteří žili z práce vlastních rukou.

Nádeníci, námezdní dělníci bez pevného zaměstnání: zahradníci, poslíčci, nosiči vody a dříví, zedníci, manufakturní dělníci, námezdní řemeslníci, kteří pracovali podomácku pro manufaktury, tovaryši a učni, kteří byli organizováni v cechách, a sloužící v domácnostech (služebníci, kuchaři, koči). Aristokraté a příslušníci bohaté buržoazie je pohrdlivě nazývali „lid“. Mnozí dělníci ve městech byli původem rolníci, poznali privilegia šlechty na venkově a věděli o tíživých odvodech. Ve druhé polovině 18. století je všechny silně zasáhlo zvyšování cen (obilí, chleba).

Velká část těchto lidí už dovedla číst a psát.

I v 18. století představovali rolníci a zemědělské pracovníci většinu obyvatelstva. Celkový počet obyvatel Francie v roce 1789 činil 25 mil. lidí, z nichž 20 mil. žilo právě na venkově. Jejich postavení se lišilo podle toho, zda příslušeli k poddaným nebo svobodným občanům, podle rozsahu vlastněných pozemků a způsobu jejich využívání. Poddaní trpěli pod útlakem majitelů pozemků, kteří měli právo konfiskovat movitý majetek zemřelých („odúmrtí“). Mezi svobodnými zemědělci byli někteří, kteří vlastnili pozemky, jiní pracovali jako nájemci (pachtýři) půdy; počet námezdních pracovníků na venkově rostl. Tisíce zemědělců pracovalo současně i v domácí výrobě, kdy bohatí obchodníci (nákladníci) přinášeli suroviny, které rolníci doma zpracovávali. Zemědělcům znesnádnal život systém různých odvodů vlastníkům půdy a církvi: pořizovací daně při nákupech („taille“), daně z hlavy, dvacátek (daň při koupi pozemků a obchodů), úroky z půdy, desátek ze souvratě (daň úrody), poplatky spojené se změnami vlastnictví nebo s dědictvím, daň ze soli, daň z vína a jiného alkoholu. Všechny tyto poplatky byly placeny šlechtě; kromě toho museli rolníci odvádět desátek církvi, která sama byla různých daní zproštěna. K tomu ještě navíc byla velkým zatížením robota vymáhána také při stavbě cest, při vojenských přesunech, na domobranu.

Zemědělci si nedovolili požadovat, aby byla půda majitelům vyvlastěna. Žádali pouze, aby desátky byly vybírány v penězích místo v naturáliích, neboť věřili, že dojde ke znehodnocení peněz. Od privilegovaných pak požadovali, aby i oni platili daně.

Polemiky, generální stavy, národní shromáždění, svoboda tisku

Během výběru delegátů pro shromáždění generálních stavů počátkem roku 1789 vznikla, povzbuzována králem, veřejnost občanů, právníků, spisovatelů, obchodníků a bankéřů, aby jednala o svých požadavcích. Nastal rozmach psaní a publikování různých pojednání, otevřených dopisů, znaleckých rozborů a návr-

é svobody. Albert Soboul o jejich
cla a odchylné váhy a míry brzdily
měl být organizován podle stejných
ržoazie používala při řízení vlastních
smu vyžadoval ještě svobodu badání
činnost, stejně jako filozofické spe-
sul, s. 47).

úředníci, návladní, notáři, soukromí
aři, chirurgové, literáti, novináři, kte-
išlušeli rovněž samostatní řemeslníci
t.

emeslníci, kteří žili z práce vlastních

radníci, poslíčci, nosiči vody a dříví,
úci, kteří pracovali podomácku pro
ni v cechách, a sloužící v domácnos-
ušníci bohaté buržoazie je pohrdlivě
dem rolníci, poznali privilegia šlech-
hé polovině 18. století je všechny sil-

většinu obyvatelstva. Celkový počet oby-
20 mil. žilo právě na venkově. Jejich
ldaným nebo svobodným občanům,
ejich využívání. Poddaní trpěli pod
ifikovat movitý majetek zemědělných
teří, kteří vlastnili pozemky, jiní pra-
dních pracovníků na venkově rostl.
cí výrobě, kdy bohatí obchodníci
pracovávali. Zemědělcům znesnad-
půdy a církvi: pořizovací daně při
ři koupi pozemků a obchodů), úro-
atky spojené se změnami vlastnictví
lkoholu. Všechny tyto poplatky byly
t desátek církvi, která sama byla ruz-
ým zatížením robota vymáhána také
obranu.

půda majitelům vyvlastěna. Žádali
o v naturálních, neboť věřili, že dojde
požadovali, aby i oni platili daně.

náždění, svoboda tisku

očátkem roku 1789 vznikla, povzbuzována
i bankéřů, aby jednala o svých požadavcích.
vřených dopisů, znaleckých rozborů a návr-

hů, a tak byla mlčky trpěna svoboda tisku. Počet polemických textů, politických pamfletů stá-
le rostl. Sicyesovy brožury „Co je třetí stav?“ se prý prodalo 300 000 výtisků. Obsahem
pamfletů se staly otázky daňové spravedlnosti, lidských práv, tolerance, spravedlnos-
ti pro zemědělce (Birn 1991). *Vytvářela se veřejnost občanů.* Konala se volební shromáždě-
ní pro městských čtvrtí, na venkově shromáždění obcí. Všechna tato shromáždění
formulovala své stížnosti, většinou přitom měli hlavní slovo právníci. Zradikalizova-
ní bohatí občané měli nejen požadavky - „Interessen“ (zájmy), nýbrž také peníze
a korumpovali na počátku revoluce nejen agitací, ale i podplácením královské gardy.
Významným finančním pramenem se stal „palais royal“. Tam měl vévoda Filip
Orleánský své hlavní sídlo. Orleánská byla postranní větví královského domu, Filipův
pradědeček byl 1715-1723 regentem Ludvíka XV. Filip přesto přešel na stranu revolu-
cionářů, *mnohé demonstrace vedl „palais royal“.* *Vévoda financoval agitátory a novináře* (Rudé
1961, s. 71).

Delegáty třetího stavu do generálních stavů byli zvoleni především vlastníci půdy
a advokáti.

Třetí stav se 17. června 1789 prohlásil za Národní shromáždění a k němu se připo-
jila část nižšího duchovenstva a šlechty. Na královském zasedání 23. června 1789 Lud-
vík XVI. prohlásil, že je připraven zaručit právo individuální svobody a tiskovou svo-
bodu. Ve skutečnosti však rozmístil své oddíly kolem Paříže a Versailles, aby zabránil
konání ustavující schůze Národního shromáždění. Dne 9. července 1789 se shromáždě-
ní třetího stavu a jejich spojenců z řad duchovenstva a šlechty prohlásilo za Ústavodár-
né shromáždění.

O útoku na Bastilu 14. července - počátku revoluce - budeme ještě hovořit. Pod-
statnější je, že Ústavodárné shromáždění, podporované lidovými nepokoji, v noci ze
4. na 5. srpna 1789 zrušilo feudalismus jako právní instituci, nevolnictví, desátky i pro-
dejnost úřadů.

*V srpnu přijalo Ústavodárné shromáždění rovněž Deklaraci lidských a občanských práv. Významnou
součástí byly svoboda projevu, svoboda vyznání, tisková svoboda. „Svoboda šíření myšlenek a názorů je jed-
ním z nejcennějších lidských práv. Každý může tudíž svobodně mluvit, psát, tisknout.“ „/.../ Občané byli
ale opatrní a dodali k tomu: /.../ s výjimkou toho, že by se jednalo o zneužití těchto
svobod v případech stanovených zákonem.“* Obsahovalo to tedy také možnost svobo-
du zase omezit.

V lednu 1791 zrušilo Národní shromáždění cenzuru divadla: „Každý občan může
založit veřejné divadlo a hrát v něm jakékoliv hry.“ Počet divadelních scén se v průbě-
hu roku zvýšil - v Paříži z 9 na 70.

Nový boj zájmů:

reprezentativní demokracie proti přímé demokracii

Všecobecné štěstí - avšak bez stávkového práva: občanská veřejnost

Určitá forma občanské veřejnosti se rozvinula v politických klubech. Demokratičtí
poslanci Ústavodárného shromáždění pravidelně zasedali v klášteře sv. Jakuba v Rue
Saint-Honoré, proto se také nazývali jakobíni. Udržovali písemný styk s mnoha
podobnými kluby i na venkově, mimo Paříž. Klubu se musely platit vysoké členské
příspěvky, a proto sem přicházeli zámožní občané, maloburžoazie, majitelé obchodů
a řemeslníci.

Vůdčí osobností doby se stal Maximilien de Robespierre (od roku 1789 člen klubu jakobínů, 1792-1794 vůdce Hory, 1794 diktátor). Byl Rousseauovým žákem a usiloval o prosazení „všeobecné vůle“ a „všeobecného štěstí“ a o sociální a morální rovnost a stejný dostatek všeho pro všechny.

Jakobíni stáli v zákonodárném Národním shromáždění od roku 1791 „na levici“. Pocházeli ze střední vrstvy a zastávali zájmy podnikatelské buržoazie, rejdářů, bankéřů a velkoobchodníků. Protože hlavní slovo měli poslanci z departementu Gironde (Bordeaux a okolí), nazývala se tato frakce girondisté.

Stejně důrazně, jak měšťané propagovali v osvícenském duchu lidská práva, zastávali i vlastní zájmy: Dne 21. října 1789 zavvedlo ústavodárné Národní shromáždění – vzhledem k nepokojům vyvolaným rostoucími cenami chleba – trest smrti za „rebelství“, stanné právo a tiskovou cenzuru: Když tesařští tovaryši vytvořili spolek, který chtěl prosadit pevné mzdové tarify, přijalo 14. června 1791 Ústavodárné shromáždění, ovládané měšťany, zákaz spolčování a zákaz stávek, zákon – loi Le Chapelier –, který zůstal v platnosti sto let.

Žádná „zuřivá lůza“, nýbrž racionální zájmy: veřejnost mas

Masy byly pokládány za amorfni, náladové a iracionální. Podobná tvrzení vycházela z představy, že povstalecké masy jsou agresivní, budují barikády, boří zámky a vězení. Rozcházejí se, když nemají žádnou naději na úspěch, když jsou poraženy nebo pokud se nemohou vyrovnat s trvalejším organizovaným odporem. Jejich chování pak může být mylně chápáno jako iracionální a masy pak jako iracionální dav, jako „zuřivá vláda lůzy“.

Tuto představu ovlivnil bojovný spis, který 1790 zveřejnil v Anglii poslanec parlamentu a spisovatel Edmund Burke *Úvahy o revoluci ve Francii*. Pro něj byly masy ze 14. července, dobyvatelé Bastily i bojovníci z říjnových dnů 1789 „krví páchnoucími vrahy“ a ztělesněním nespoutaných, destruktivních pudů a vášní. Starý pořádek pro něj zanikl v „thébských bakchanáliích /.../ Král /.../, královna a jejich nezletilé děti /.../ byli poté nuceni opustit své útočiště, nejnádhernější zámek na světě, který zanechali ponořený v krvi, poskvrněný masakry a posetý rozházenými údy a zohavenými mrtvolami /.../ obklopení strašlivým řevem, ječivými výkřiky, šílenými tanci, potupnými urážkami a veškerou nevýslovnou sprostotou pekelných furií, převtělených do nejdopornějších ženštin“ (s. 81). *Tato kniha mnohde ovlivňuje obraz Francouzské revoluce a mas v Evropě dodnes.* Burke nebyl žádný reakcionář, byl whig, zastával požadavek civilizovaného, svobodného světového obchodu, byl proti otroctví a stál na straně amerických revolucionářů. Teror gilotiny ale pro něj představoval necivilizované počínání – a právem. Ale pokud se týká mas, nehodnotil je objektivně.

Není žádný důvod představovat si, že racionálně uvažuje a své výhody umí vyhledávat jen příslušník měšťanstva. Také městské masy hledaly své výhody, také ony měly své „zájmy“. Vzbouřené masy bojovaly proti příliš vysokým cenám chleba, stoupající chudobě, teroru vrchnosti, neúměrně dlouhé pracovní době, příliš nízké mzdě, protiprávnímu přivlastňování pozemků a majetku šlechtou a církví, proti svévoli justice a úřadů apod.

Hnací silou útoku na Bastilu byli řemeslníci vyrábějící nábytek a luxusní výrobky, lidé pracující ve státní službě, majitelé obchodů a drobní obchodníci a zčásti i příslušníci osobní stráže a občanských milic. Námezdní dělníci a nezaměstnaní tu byli v menšině: Téměř všichni, kdo zaútočili na Bastilu, patřili k občanské milici. Nebyli mezi nimi lidé nemajetní a dělníci bez trvalého bydliště (Rudé, s. 73, 81n.). Nebyla to tedy žádná „chátka“, žádná „lůza“, nýbrž muži a ženy s jasnými cíli, lidé, kteří si kvůli hospodářské krizi 1788/89 nemohli koupit již ani chleba.

obespierre (od roku 1789 člen klubu
byl Rousseauovým žákem a usiloval
„jist“ a o sociální a morální rovnost

omáždění od roku 1791 „na levici“
ikatelské buržoazie, rejdařů, banké-
i poslanci z departementu Gironde
isté.

chu lidská práva, zastávali i vlastní zájmy;
ní - vzhledem k nepokojům vyvolaným ros-
o a tiskovou cenzuru: Když tesařští tovaryši
lo 14. června 1791 Ústavodárné shromáždě-
- loi Le Chapelier -, který zůstal v platnosti

jmý: veřejnost mas

ionální. Podobná tvrzení vycházela
udují barikády, boří zámky a vězení.
1, když jsou poraženy nebo pokud se
porem. Jejich chování pak může být
ionální dav, jako „zuřivá vláda lůzy“.
o zveřejnil v Anglii poslanec parla-
e Francii. Pro něj byly masy ze 14. čer-
dnů 1789 „krví páchnoucími vrahy“
a vášní. Starý pořádek pro něj zanikl
a a jejich nezletilé děti /.../ byli poté
na světě, který zanechali ponořený
i údy a zohavenými mrtvolami /.../
lenými tanci, potupnými urážkami
í, převržených do nejodpornějších
uzské revoluce a mas v Evropě dodnes. Bur-
adavek civilizovaného, svobodného
ině amerických revolucionářů. Teror
ínání - a právem. Ale pokud se týká

a své výhody umí vyhledávat jen příslušník
ly své „zájmy“. Vzbouřené masy bojovaly pro
nosti, neúměrně dlouhé pracovní době, příliš
šlechtou a církví, proti svévoli justice a úra-

vytek a luxusní výrobky, lidé pracující ve sta-
říslušníci osobní strážě a občanských milic.
ně: Téměř všichni, kdo zaútočili na
i lidé nemajetní a dělníci bez trvalé-
átra“, žádná „lůza“, nýbrž muži a ženy s jas-
li koupit již ani chleba.

Cena chleba vzhledem k špatné úrodě stoupla, koupěschopnost obyvatel přitom
klesla. Obvykle stál dvoukilový chleba 8-9 sous, v krizových dobách stoupla cena na
12-15, často také na 20 sous. Denní mzda dělníka činila v roce 1789 v Paříži 20-30 sous,
zednického tovaryše 40 sous, truhláře nebo kováře 50 sous. Hospodářská krize však při-
pravila 80 000 lidí o práci, a ti si nemohli chleba v ceně 14,5 sous dovolit (Rudé, s. 33).

Kromě toho nebyl útok na Bastilu spontánní akcí: systematické ničení dokumentů -
pálení registrů, pátrání po zbraních a střelném prachu - to vše ukazuje na to, že akce
byla řízena z královského paláce - stranou „buržoazního“ vévody Orleánského (Rudé,
s. 73, 83). Kdyby v tom však útočící masy lidí neviděly něco, na čem mají vlastní zájem,
nebylo by možné je k tomu přimět. To, že by masy vzbouřenců, jak se často tvrdí, byly
podpláceny penězi, není pravda (Rudé, s. 251nn.).

Nelze však nepřipomenout, že při útoku na Bastilu a potom i následně se rozrušené
masy iracionálně mstily a vraždily (Rudé, s. 80).

Městské masy si také vytvořily zcela racionální organizační formy: Jejich veřejnost představovala v Paří-
ži 1789 shromáždění jednotlivých čtvrtí. V každé z nich vznikly lidové kluby. Politický úspěch těchto
klubů pak spočíval v ustavení buržoazní městské správy a - proti monarchistům -
v zajištění moci buržoazie v Paříži. Při nepokojích na venkově šlo především o zrušení
feudálních práv. Zde se vytvářely výbory, vznikaly vesnické milice a obecní zemědělské
správy.

Zemědělci pálili staré listiny, které zaručovaly šlechticům svévolně přivlastněná feu-
dální práva; nebo také zámky, pokud se jich vlastníci sami nevzdali. Ani to ale nelze
pokládat za slepé iracionální činy.

V městských masách byli po celou dobu Francouzské revoluce mimořádně aktivní
drobní majitelé obchodů a řemeslníci, především zámečníci, truhláři a umělečtí stolaři,
obuvníci a krejčí, kameníci, holiči a mědirytcí. Také obchodníci s vínem, nosiči vody,
nádeníci, kuchaři a služebníci se aktivně účastnili revoluce. Méně aktivní byli manu-
fakturní dělníci (pracovali v oborech textilu, skla, tabáku, gobelínů, porcelánu) a ještě
méně aktivní byli nádeníci a nezaměstnaní (Rudé, s. 242n.).

Ani v průběhu roku 1789 nejednaly městské masy iracionálně, bojovaly proti rostou-
cí nezaměstnanosti a vysokým cenám chleba.

Nezaměstnanost stoupla do září 1789 mimo jiné i proto, že mnozí šlechtici se vystě-
hovali ze země a pařížský obchod s luxusním zbožím stagnoval. Masy požadovaly zvýšení
mezd a počtu pracovních míst. Obuvníci tovaryši se shromáždili na Champs Elysées a usnesli se tu požá-
dovat zvýšení svých mezd. Ustanovili si výbor, který měl požadavky prosadit a shromažďovali svépomocné
příspěvky pro nezaměstnané tovaryše. - Co na tom bylo iracionálního?

Rovněž ženy, které 5. října 1789 táhly slavně na Versailles, nebyly žádné fúrie. Byly
to ženy všech společenských tříd, „ženy rybářů i trhovkyně“, dělnice z předměstí,
dobře oděné městské ženy a „femmes à chapeau“, dámy s klobouky (Rudé, s. 101n.).
I ony měly racionální zájmy: chtěly získat dostatek chleba a zřejmě i zbraní pro své
muže. Jejich příchod do Národního shromáždění ve Versailles přiměl krále akcepto-
vat výnosy Národního shromáždění - zrušení feudálních privilegií, prohlášení lid-
ských práv. Pod ochranou národní gardy odvezly káry s obilím a moukou, ale trium-
fálně přestěhovaly do Paříže i krále s rodinou. Za ním záhy přesídlilo i Národní
shromáždění.

Také tady je třeba připomenout, že rozvášněný dav během jednoho z konfliktů s krá-
lovskou osobní stráží, po střelbě na shromážděný lid, dva ze strážců zabil. Lidé jim

usekli hlavy. Zachovali se tak stejně nelidsky, jako se chovalo panstvo ke svým protivníkům.

Od dubna 1790 stál na straně městských mas klub kordeliérů (cordelier = františkán), který se také nazýval „Společnost lidských a občanských práv“. Jejich vůdci Georges Jacques Danton a Jean Paul Marat byli stoupenci republiky. Nyní již nešlo, tak jak tomu bylo 1789, jen o chleba, nýbrž o politické cíle: o demokratickou organizaci společnosti a o výchovu mas.

Proti kordeliérům stejně jako proti jakobínům bojovali stoupenci Ústavodárného shromáždění. Když se 17. července 1791 sešla na Martově poli mohutná republikánská manifestace, použila národní garda proti shromážděným zbraně a klub kordeliérů pak byl na čas rozpuštěn.

Později zakládali kordeliéři v městských čtvrtích bratrské společnosti, které si v květnu 1791 zvolily ústřední výbor. *Z lidových klubů a bratrských společností vzniklo 48 sekcí, které pravidelně zasedaly* (Doucoudray, s. 302). *Sekcce byly pevně v ruce drobných obchodníků a majitelů malých řemeslnických dílen.* Od června 1792 vstupovali do sekcí i nemajetní bez volebního práva, tovaryši, námezdní dělníci, příležitostní pracovníci a chudina. Byli to tzv. pasivní občané, protože jako nemajetní neměli volební právo a nesměli nosit zbraně.

Politicky aktivní, radikální občané - nazývaní sansculoti, tj. lidé bez culottes, podle toho, že nosili dlouhé kalhoty prostých lidí, a ne módní krátké kalhoty šlechticů po kolena. Později se toto pojmenování stalo hromadným označením pro městské masy. *Sekcce se staly hláskou troubou sansculotů. Praktikovaly formu přímé demokracie: stálou kontrolu volených zástupců, právo kdykoliv jim odebrat mandát, veřejným a aklamačním hlasováním.*

Nelze ovšem říci, že by byli všichni příslušníci městského lidu demokratického smýšlení. Patřili mezi ně totiž nezaměstnaní, jejichž podíl se v průběhu revoluce zvýšil zejména v řadách malířů, kameníků, krejčích, holičů, zlatníků, stolařů a košíkářů. V roce 1791 se v Paříži odhadoval počet nezaměstnaných na 31 000 lidí. Protože mnozí z nich byli dříve ve službách šlechty, přikláněli se teď k aristokratické kontrarevoluci.

Při povstání 10. srpna 1792 vytvořily levicové demokratické pařížské sekcce ústřední výbor, který pak nepřetržitě zasedal. Prosazoval všeobecnou rovnost, všeobecné volební právo (pro muže) a sesazení krále. Zástupci sekcí převzali na pařížské radnici moc. Dne 10. srpna 1792 povstala dělnická předměstí a jejich gardy táhly společně s dobrovolníky z departementů směrem na Tuilerie, ke královskému zámku. Národní garda se k nim přidala, a tak povstání lidu zvítězilo. Krále Národní shromáždění sesadilo.

Městské masy se tak nakrátko staly politickou silou.

V září 1792 se poprvé volilo podle všeobecného volebního práva, každý dospělý muž měl volební právo, ženy ho neměly. Národní shromáždění - Konvent - se poprvé sešlo 20. září. Zrušilo království a 22. září vyhlásilo republiku. V Konventu se setkal jakobín Robespierre s kordeliéry Dantonem a Maratem v řadách montagnardů, Hory. Hora proto, že tito nejradikálnější poslanci Konventu měli svá místa ve výše umístěných lavicích. Zastupovali jak střední buržoazii, tak i městské masy, vlastníky půdy stejně jako nespokojené spotřebitele. Byl to svazek mezi republikány a sansculoty. Vystupovali za omezení osobního vlastnictví, ale také za omezení individuálních svobod. Hora se stala politickou opozicí vůči velkoburžoazním girondistům, kteří s podporou venkovských voličů dosáhli většiny.

se chovalo panstvo ke svým protiv-

ba kordeliérů (cordelier = františkán),
nských práv“. Jejich vůdci Georges
i republiky. Nyní již nešlo, tak jak
e: o demokratickou organizaci spo-

bojovali stoupenci Ústavodárného
artově polí mohutná republikánská
lěným zbraně a klub kordeliérů pak

tích bratrské společnosti, které si
ů a bratrských společností vzniklo 48 sekcí,
byly pevně v rukou drobných obchodníků
stupovali do sekcí i nemajetní bez
žitostní pracovníci a chudina. Byli
měli volební právo a nesměli nosit

nsculoti, tj. lidé bez culottes, podle
módní krátké kalhoty šlechticů po
lným označením pro městské masy.
přímé demokracie: stárou kontrolu volených
mačným hlasováním.

ěstského lidu demokratického smýš-
lání se v průběhu revoluce zvýšil
sličů, zlatníků, stolařů a košíkářů.
ných na 31 000 lidí. Protože mnozí
eď k aristokratické kontrarevoluci.

ké pařížské sekce ústřední výbor, který pak
volební právo (pro muže) a sesazení krále.
ne 10. srpna 1792 povstala dělnická
íky z departementů směrem na Tui-
im přidala, a tak povstání lidu zvi-

olebního práva, každý dospělý muž
áždění - Konvent - se poprvé sešlo
oliku. V Konventu se setkal jakobín
řadách montagnardů, Hory. Hora
li svá místa ve výše umístěných lavi-
ké masy, vlastníky půdy stejně jako
líkány a sansculoty. Vystupovali za
ndividuálních svobod. Hora se sta-
distům, kteří s podporou venkov-

Opětovně se jedním z hlavních problémů staly stoupající ceny potravin, obilí, chle-
ba, masa a dalších životně nepostradatelných věcí, jako mýdla a svíček. V městských
čtvrtích docházelo k nepokojům, když majitelé obchodů a velkoobchodníci, jen proto,
aby mohli zvyšovat ceny, zadržovali zboží, a proto byli k tomu, aby prodávali levněji,
donuceni. Sluhové bohatých lidí byli vysíláni svými pány, aby se vmísili mezi lidové
masy sansculotů a tam uprostřed nepokojů lacino nakupovali. Když znovu došlo
k tomu, že byl nedostatek chleba, začalo drancování obchodů.

Revoluční tisk jako komerční podnik

Noviny

Důsledkem svobody tisku v roce 1789 nastalo velké zvýšení počtu titulů vydávaných
novin - týdeníků i deníků. V roce 1700 vycházelo ve Francii pouze 17 listů, roku 1750
jich už bylo 80. V roce 1789 vzrostl jejich počet na 250, o rok později na 300 (W. Sch-
röder, s. 96). Od roku 1789 se počal rozvíjet vlastenecký názorový tisk, a to částečně
s finanční a organizační podporou „palais royal“, částečně z vlastní iniciativy. Noviny
vydávali politicky angažovaní vydavatelé, mezi nimi převažovala malá vydavatelství vedená tiskaři
a knihkupci. Ti byli většinou k vydavatelům v zaměstnaneckém vztahu a od angažované, polemické žur-
nalistiky si slibovali rychlý profit. Tak vycházely listy *Les Revolutions de France et de Brabant*
Camilla Desmoulinse; *Le Courier de Provence* (do r. 1791), vydávaný hrabětem Mirabe-
auem; *La Chronique de Paris* (do r. 1793), list, do kterého přispíval Condorcet, vydavatel
Voltaireových spisů; týdeník *Le Défenseur de la Constitution* (květen - srpen 1792), vydáva-
ný Robespierrem; *Le Vieux Cordelier* (prosinec 1793), rovněž vydávaný Desmoulinsem.
Pochopitelně že rovněž vycházely i royalistické noviny, jako např. deník *L'Ami du Roi*
(1790-1790), který vydával Abbé Royou (Chisick 1991).

K listům, které měly ve zvláštní oblibě především městské masy, se řadí Maratův *Ami*
du Peuple a *Le Père Duchesne*.

Ami du Peuple patřil mezi informativní tisk, avšak Marat zařazoval mezi informace
také své názorové komentáře, polemiky a výzvy k revolučnímu jednání včetně „lidových
exekucí“ (Koren, s. 323; Réat, s. 81). Pod názvem *Le Père Duchesne* (nebo *Duchene*)
vycházelo několik různých listů. Vždy tu však vystupovala fiktivní hlavní postava, otec
Duchesne, bývalý námořník a nynější obchodník s kamny, jenž polemicky komentoval
aktuální události.

Oba nejúspěšnější *Duchesne*-listy byly tribunou spisovatele, satirika a novináře Jac-
quese René Héberta a Abbé Jeana Charlese Jumela, podporujícího revoluci. I za těmi-
to politicky angažovanými listy však stáli vydavatelé, kterým se jednalo především
o zisk.

Mnoho listů se zaměřilo na senzace. Nevýznamné události se zveličovaly, zveřejňovaly se
příběhy plné hrůz, svět se dramatizoval jako boj mezi bohatými dobrými a zlými,
Duchesne-listy roztrušovaly zvěsti o vražedných komplotech royalistů, plánech na útěk
královské rodiny apod. (Elyada, s. 282nn.).

Současné noviny plnily funkci spisovatelského názorového tisku. V jejich obsahu
byly i články odkrývající problémy, skutečnosti, odhalující spiknutí. Noviny se hlásily
k investigativním záměrům tím, že ve svých titulcích využívaly metafor bdělosti: brýle,
lampion, laterna, paprsek světla. Oslavovali se hrdinové třetího stavu. V přímé demo-
kracii, při volbách do pařížských sekcí, se však tisk angažoval méně (Doucoudray,
s. 296nn.). Před volbami do Národního shromáždění uveřejňovaly noviny seznamy

kandidátů s doporučením nebo odmítáním. V charakteristikách byly přitom užívány obraty jako „feudalistický despota“, „perverzní a odporný intrikán“, „barbar a vrah“ a o jednom abbé se přímo napsalo „ďábel, nenažranec, slabomyslný křikloun“ (Baccque, s. 269nn.).

Letáky

Na ulicích se prodávaly také letáky a pamflety s mnoha výraznými ilustracemi, karikaturami. Většinou to byly rytiny, případně také dřevořezy.

Ve druhé polovině 18. století byly letáky velmi rozšířené. Po zavedení tiskové svobody jejich počet výrazně vzrostl. Tiskla je především menší grafická nakladatelství v průměrném nákladu 1000 kusů. Naproti tomu v novinách dosahovaly obrázky nákladu až 20 000 výtisků. *Také během revoluce byl tisk letáků pro nakladatelství komerční záležitostí. Distribuovaly se buď společně s novinami, nebo prostřednictvím knihkupectví. Stály zhruba 5 sous, což byla v té době přibližná cena kilového bochníku chleba* (Herding a Reichardt, s. 20nn.) Nakladatelé na revoluci zbohatli.

Některé motivy ilustrací vycházely z tradice „opačných světů“, oslavovaly revolučně obrácený svět: Dříve nosil sedlák (třetí stav) šlechtu a duchovenstvo na zádech; zajíci, které nesměl střílet, žrali jeho zeli. Nyní sedí sedlák na zádech šlechty a dává příkazy duchovenstvu; zastřešený zajíc se klátí na sedlákově holi. Mnohé vyobrazené motivy byly análně-agresivní, stále znovu se objevoval motiv vojáka, který na šlechtice a duchovenstvo kálel (Gandelman, s. 395nn.).

Vznikalo mnoho propagandistických obrázků, které měly nahradit ty, které předkládala církevní propaganda. Staré motivy na nich nyní dostávaly nové významy, např. boží oko v trojúhelníku se teď stalo znamením osvícenství, a přitom nikdy neztratilo aspekt vyjadřující výsostný symbol.

Velké množství námětů se přebíralo také z propagandistických reformačních ilustrací: státní loď plující bouří, váhy spravedlnosti, personifikace lidu, např. Herkules ničící krále, personifikace svobody, pokroku apod. Hodně se přitom idealizovalo. A aby bylo sdělení co nejsrozumitelnější, využívalo se ve většině ilustrací pro jeden a týž pojem více alegorií, emblémů, symbolů. Podobně jako v době reformace bylo i nyní na propagandistických vyobrazeních mnoho vysvětlujícího textu (Herding a Reichardt 1989).

Rízení hospodářství a diktátorský teror

V době mezi březnem a červnem 1793 vznikl diktátorský režim buržoazních jakobínů a mas. *Nebot také levicové městské masy nebyly jen a jen demokratické – právě ony to byly, kdo požadoval hrůzovládu. Netoužily po ní proto, že by naslouchaly svým slepým vášním nebo hlasům svých zaslepených vůdců, nýbrž proto, aby mohly prosazovat své zájmy.* Sekcím, lidovým spolkům, cordelierům a jednotlivým jakobínským klubům se jednalo především o zajištění chybějících potravin, pozdržování nebo zamezení předražování potravin, o kontrolu trhu, o regulaci cen a mezd. Žádali také stanovení nejvyšší hranice pro osobní majetek a vlastnictví. „Jejich společným ideálem byla,“ píše Soboul, „společnost nezávislých malovýrobců, rolníků a řemeslníků, kde by každý měl své pole, svůj malý obchod nebo stánek a byl schopen uživit rodinu bez používání námezdní práce. Byl to ideál přiměřený lidové Francii na konci XVIII. století, který byl v souladu s tužbami drobných rolníků, zemědělských nádeníků, řemeslníků a tovaryšů, maloobchodníků“ (s. 285). K naplnění požadovali státní kontrolu a bylo jim přitom jedno, jaké zvolí prostředky.

charakteristikách byly přitom užívány
i a odporný intrikán“, „barbar a vrah“
ažranec, slabomyslný křikloun“ (Bacc-

mnoha výraznými ilustracemi, karika-
čvořezy.

ni rozšířené. Po zavedení tiskové svo-
dvším menší grafická nakladatelství
i novinách dosahovaly obrázky nakla-
stáků pro nakladatelství komerční záležitostí.
im knihupectví. Stály zhruba 5 sous, což byla
a Reichardt, s. 20nn.) Nakladatelé na

ž“, oslavovaly revolučně obrácený svět: Dříve
a zádech; zajíci, které nesměl střílet,
a dává příkazy duchovenstvu; zastře-
ražené motivy byly análně-agresivní,
echtice a duchovenstvo kálel (Gan-

teré měly nahradit ty, které předklá-
yní dostávaly nové významy, např.
vícenství, a přitom nikdy neztratilo

gandistických reformačních ilustra-
nifikace lidu, např. Herkules ničící
se přitom idealizovalo. A aby bylo
ilustrací pro jeden a týž pojem více
eformace bylo i nyní na propagan-
(Herding a Reichardt 1989).

orský režim buržoazních jakobínů
vatické - právě ony to byly, kdo požadoval
n vášním nebo hlasům svých zaslepených
lidovým spolkům, cordelierům
ším o zajištění chybějících potra-
in, o kontrolu trhu, o regulaci cen
bní majetek a vlastnictví. „Jejich
ezávislých malovýrobců, rolníků
chod nebo stánek a byl schopen
deál přiměřený lidové Francii na
robných rolníků, zemědělských
s. 285). K naplnění požadovali
středky.

Sansculoti požadovali řízené hospodářství a pevnou vládu diktátora. Obojího
dosáhli.

Nejprve byly 21. března 1793 ustaveny výbory revoluční bdělosti, pak 6. dubna si
mocný Výbor pro veřejné blaho podřídil policii a revoluční tribunál a 2. května se kona-
la před Národním shromážděním demonstrace 10 000 lidí, která prosadila přijetí prv-
ního zákona, Loi du Maximum, který pro celou Francii stanovil kontrolu cen chleba
a mouky. Dne 2. června sesadila Hora s aktivní podporou sansculotů girondistickou
většinu v Národním shromáždění. Avšak ceny stále rostly a nepokoje neustávaly. 27. čer-
vence se stal členem Výboru pro veřejné blaho Robespierre. 29. září přijalo Národní
shromáždění další zákon, stanovící všeobecné maximální ceny nejdůležitějších potra-
vin a také služeb a mezd. Sansculoti byli nadšeni - než přišli na to, že rolníci, výrobci
a překupníci, velko- i maloobchodníci znovu zákon obcházejí a stále prodávají za pře-
dražené ceny. A námezdní pracovníci i dělníci nadto pocítili, že také Robespierův
Výbor pro veřejné blaho udržuje terorem i nízké mzdy.

Byly zavedeny zvláštní soudy, proti jejichž rozsudkům se nebylo možno odvolat
a ani podat zmateční stížnost, revoluční výbory tak mohly každého ničit. Pokud třeba
někdo na veřejnosti ironicky zvolal „Dříve stálo mýdlo jen 12 sous, dnes stojí 40; ať žije
republika!“, mohl být zatčen. *Nebyla tu již demokratická veřejnost.*

Současně přijalo „diktátorské Národní shromáždění“ 24. června 1793 novou ústa-
vu, v níž se psalo: „Cílem společnosti je společné blaho,“ *tedy ústavu se sociálně demokra-
tickými zásadami*, v níž se stanovovala práva na podporu v chudobě či stáří, právo na
práci a zajištění životních podmínek a na vzdělání, ale také právo na vlastnictví.
A o svobodě tisku se zde pravilo: „Právo svobodně vyjádřit svou vůli a své názory, ať
už v tisku, nebo jiným způsobem, právo mírumilovně se shromažďovat /.../ nesmí
být zakázáno.“

Tato ústava však de facto nikdy nevstoupila v platnost.

S terorem, který se od roku 1793 začal uplatňovat, nejen nelze souhlasit, ale nemů-
žeme se ani pokoušet vykládat ho jen historickou situací, totiž jako teror proti šlechtic-
ké a církevní kontrarevoluci, ani ho ospravedlňovat jako válečnou nezbytnost, i když se
Francie nacházela mezi lety 1792-1815 ve válce s okolními feudálními státy.

*S počátkem jakobínského teroru začal tisk podléhat kontrole. Byla omezena i divadelní svoboda, diva-
dlo muselo sloužit jako škola jakobínské morálky. V srpnu nařídilo Národní shromáž-
dění, aby se v těch divadlech, která určila městská správa, třikrát týdně hrály hry jako
Brutus nebo Vilém Tell - Schiller se stal v srpnu 1792 čestným občanem Francie - a v pří-
slušném výnosu se přímo doporučovalo hrát i „jiné divadelní kusy pojednávající o slav-
ných revolučních událostech a ctnostech obránců svobody“. Jedno z těchto představe-
ní týdně platila republika. Dále se ve výnosu psalo: „Každé divadlo, které dávalo hry se
záměrem rozvracet veřejné mínění a budit hanebnou pověru království, má být zavře-
no“ (Soboul, s. 533).*

Teror nakonec zasáhl i samotné sansculoty, kteří nyní protestovali proti výši pev-
né mzdy, jak ji stanovila vláda. V březnu 1794 byli jejich přední vůdci z podnětu vlá-
dy, jakobínského Výboru pro veřejné blaho a Robespiera popraveni gilotinou.
Pařížské sekce, základní organizace městských mas, byly rozpuštěny. Mnoho san-
sculotů už v té době bylo loajálními vládními úředníky. Následovala buržoazní jako-
bínská diktatura, diktatura Rousseauova žáka Robespiera, který ve jménu idealizo-
vané „všeobecné vůle“ a „mravnosti“ připravil tisíce lidí o život. Za dobu jeho teroru

(do července 1794) bylo podle odhadů uvězněno 100 000 až 300 000 osob, přibližně 40 000 lidí zabito, z toho 31 % sansculotů, 28 % rolníků, 25 % měšťanů, 8,5 % šlechticů a 6,5 % duchovních, a 1 % popravených se rekrutovalo ze zbytku společnosti (Soboul, s. 281n.).

Kontrarevoluce, paní Récamierová,
zlatá mládež - teroristické bandy

V červenci 1794 se v Národním shromáždění k moci dostala „termidorská buržoazie“. Byli to příslušníci velkoburžoazie, kteří zbohatli spekulacemi s asignáty - papírovými penězi podloženými státními půjčkami - nákupem bývalého církevního a šlechtického národního majetku a na válečném vyzbrojování. K moci se dostali rychle, během několika málo dní. 27. července 1794 poslalo Národní shromáždění termidorských občanů pod gilotinu přední jakobíny, mezi nimi i Robespiera a Saint Justa. Městské masy se nepokusily Robespiera zachránit především proto, že terorem při prosazování maximální mzdy ztratil jejich důvěru.

Termidorští občané se nazývali také „notáblové“, ctihodní lidé. Zásadně zavrhovali ideál národa drobných výrobců a byli odpůrci jakéhokoliv řízeného hospodářství stejně jako sociálně demokratických zásad.

Zima 1794/95 se stala obdobím, kdy velkoburžoazie využila všechny možnosti k odplatě, v neposlední řadě také proto, aby městské masy byly před hrozící inflací a s ní spojenou hrozbou hladu dostatečně ukázněny. Společnost jakobínů byla rozpuštěna. Pařížské sekce převzala velkoburžoazie. Ze sansculotů se stali psanci, 152 revolučních komisařů bylo obžalováno za provedené rekvizice (zabírání majetku), vynucené půjčky a zabírání vyšmeleného zboží, neboť to vše se nyní hodnotilo jako zločin proti vlastnictví.

Byla zrušena všechna ustanovení o cenách a mzdách. A také ceny rostly. Jejich růst přinesl hlad městských mas po celé Francii a mzdy klesaly. Docházelo k hladovým bouřím, především v dubnu - v germinalu 1795. Byly potlačovány silou.

Za nové velkoburžoazní vlády direktoria let 1795-1797 se dostali do popředí zbohatlíci, obchodníci, bankéři, dodavatelé, burziáni a spekulanti. Nazývali se „Společnost direktoria“. Stavěli veřejnosti na obdiv svůj luxus. Byli nositeli nového módního směru: madame Tallienová vynalezla slavné hedvábné, napůl průsvitné šaty připomínající řecké vzory, které nosila madame Récamierová (Kindlers Malerei Lexikon, sv. 4, s. 345). Byla to móda popírající jak módu sansculotů (kalhoty, blůza, červená čepice), tak i módu staré šlechty a byla pokusem přihlásit se k tradici antické řecké městské republiky. Chtěla být odrazem společnosti, v níž nebyl žádný král ani feudální šlechta, kterou ovládali jen majetní občané s volebním právem, a v níž dvě třetiny obyvatelstva byli nevolníci a lidé bez práv.

K tehdejší velkoburžoazní veřejnosti patřila „jeunesse dorée“, zlatá mládež. Jejím vnějším znakem byl charakteristický cop a špičatý límeček. V organizovaných teroristických bandách z řad mladých bankovních zaměstnanců a prodavačů přepadala tato mládež jakobínské kluby, hrubě napadala lidi „při nedělních procházkách“ a ničila jakobínské kavárny. Tyto útoky se děly za mlčenlivého souhlasu bezpečnostního výboru odpovídajícího za veřejný pořádek. „Jeunesse dorée“ nepředstavovala nějakou iracionální masu, ale organizaci zcela cílevědomě usilující o rozložení veřejnosti městských mas.

o 100 000 až 300 000 osob, přibližně
rolníků, 25 % měšťanů, 8,5 % šlechticů
e rekrutovalo ze zbytku společnosti

oci dostala „termidorská buržoazie“
spekulacemi s assignáty - papírovými
m bývalého církevního a šlechtického
C moci se dostali rychle, během něko-
shromáždění termidorských občanů
pierra a Saint Justa. Městské masy se
to, že terorem při prosazování maxi-

é“, ctihodní lidé. Zásadně zavrhovali
čehokoliv řízeného hospodářství stej-

uržoazie využila všechny možnosti
ěstské masy byly před hrozcí inflací
ny. Společnost jakobínů byla rozpuš-
ansculotů se stali psanci, 152 revoluč-
kvizice (zabírání majetku), vynucené
e se nyní hodnotilo jako zločin proti

zdách. A také ceny rostly. Jejich růst
klesaly. Docházelo k hladovým bou-
potlačovány silou.

1795-1797 se dostali do popředí zbohat-
spekulanti. Nazývali se „Společnost
. Byli nositeli nového módního smě-
ě, napůl průsvitné šaty připomínající
indlers Malerei Lexikon, sv. 4, s. 345).
kalhoty, blůza, červená čepice), tak
tradici antické řecké městské repub-
žádný král ani feudální šlechta, kte-
1, a v níž dvě třetiny obyvatelstva byli

jeunesse dorée“, zlatá mládež. Jejím
tý límeček. V organizovaných teroris-
stnanců a prodavačů přepadala tato
při nedělních procházkách“ a ničila
enlivého souhlasu bezpečnostního
nesse dorée“ nepředstavovala něja-
domě usilující o rozložení veřejnosti

Při státním převratu z 18. brumairu (9. listopadu) 1799 se Napoleon jmenoval prvním
konzulem, 1804 císařem (vládl do r. 1814/15). Velkoburžoazie potřebovala diktátora.
Za Napoleona vládla přísná cenzura tisku. V každém departementu bylo povoleno vydávat
pouze jednu noviny a ty měly přetiskovat jen to, co vyšlo v pařížském listě *Le Moniteur*,
císařském státním orgánu.

Romantické protiosvěcenství a nový problém idealizace „umění“, „génia“ a „prostého lidu“

Návrat duchů: fantaskop

Kontrarevoluce oživila starého ducha protiosvěcenských myšlenek. Roku 1797 zdokonalil v Paříži
fyzik E. G. Robert, zvaný Robertson, princip laterny magiky, tzv. kouzelné svítilny.
Byla to původně obyčejná svítilna, ale když byl na její skleněnou stěnu namalován
obrázek, nejčastěji ďábel nebo kostlivec, jeho promítnutý stín se objevil na stěně.
Robertson svítilnu zvětšil a použil principu válců umožňujících transfokátorové efekty,
kdy popojížděním přístroje mohl měnit velikost vyobrazení a tím vyvolávat dojem, že
se fantastická přišera blíží k divákům. Přístroj nazval „fantascope“ a jeho pomocí pro-
mítal obrazy s ďábly a demony, odpornými šeredami, bytostmi s rudými mnišskými kut-
nami, křídly a s ďábelskými drápy, které v ruce držely knihu, ďábla s opeřenými uši-
ma a vyceněnými tesáky obklopeného hady, hlavy medúz nebo nahé, tlusté ďábly, kteří
se proháněli na bulteriérech (Remise, s. 49nn.).

Nepromítal již jako dříve obrázky z prostoru určeného pro obecenstvo, nýbrž
postavil svůj přístroj za plátěnou stěnu. Přístroj měl dva objektivy, takže bylo mož-
né najednou nasvítit dva obrázky. Vytvářelo to iluzi pohybu, například bylo možné
nasvícením změnit přemýšlivého, rozumného člověka v idiotsky se usmívajícího
ďábla v ovčím kožíše. Na dobové publikum to muselo působit stejně děsivě jako na
nás „morphing“, proměna pohyblivých obrázků pomocí počítačové grafiky. I dnes
se takový postup používá k předvádění normálních lidí jako přišer. Robertson
vytvářel v hledišti mimořádně morbidní atmosféru určenou k tomu, aby publikum
„představením“ bylo co nejvíce vyděšeno: lebky a urny byly umístěny na všech
zdech, efekty s ďábly byly promítány do kouře vycházejícího z amfor (Remise,
s. 58).

Do toho hovořili mrtví, strašidla, ďáblové a monstra. Zase jednou byli přítomní divá-
ci ohlupováni.

Bohabojný „lid“ v romantice a filozofii

*Neúspěch Francouzské revoluce posílil nesouhlas s osvěcenstvím v Evropě. První revoltou mladé generace
v Evropě se stala romantika.* Byla protiosvěcenstvím, radostí z vlastních životních prožit-
ků, byla namířena proti rozumu a byla měšťanským hnutím proti „nemorálnímu“
životu na dvorech a proti „nepřirozenosti“ dvorského společenského života. Toto
protestní hnutí se obracelo zpět do minulosti, toužilo po znovuzavedení ctností rytíř-
ství a kněžství, po katolicko-feudálním způsobu myšlení, po „východních zemích“
a tmářství, zkrátka po znovuoživení celé „prostoduchosti užvančeného středověku“,
jak to nazval v roce 1835 Heinrich Heine. To, co bylo na literatuře romantiky přínos-
né, proměna skutečnosti v poetickou hru, v „romantickou ironii“, to tu pomineme,
nepatří to k našemu tématu.